

KRYSTYNA GRZELAK

em. pracownik IHAR — PIB, Radzików

Wspomnienia — nasiennictwo i nasionoznawstwo w Instytucie Hodowli i Aklimatyzacji Roślin — PIB w Radzikowie*

Instytut Hodowli i Aklimatyzacji Roślin jako jednostka naukowo-badawcza został utworzony Uchwałą Rządową w 1951 roku. Powstało wtedy także pięć innych Instytutów resortowych Ministerstwa Rolnictwa. Tradycja nauki rolniczej wywodziła się z Instytutu Rolniczego w Puławach utworzonego przez rodzinę Czartoryskich, późniejszego Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego PINGW.

Dyrektorem Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin została profesor doktor Jadwiga Lekczyńska, absolwentka Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Warszawskiego przed 1939 rokiem. Dyrekcja Instytutu mieściła się w Warszawie przy ulicy Górskiego 7.

W ramach działalności naukowo-badawczej IHAR w 1953 roku został powołany Zakład Biologii i Przechowalnictwa Nasion we Wrocławiu. Kierownikiem, pomysłodawcą i organizatorem był profesor doktor habilitowany Marian Lityński. Zakład mieścił się w gmachu Wyższej Szkoły Rolniczej, przy ulicy Cybulskiego 20. Profesor dr Marian Lityński był uczestnikiem pierwszego powojennego Kongresu ISTA — International Seed Testing Association (Międzynarodowy Związek Oceny Nasion). Polska była jednym z pierwszych członków tego stowarzyszenia, powołanego w 1924 roku.

Do pracy w Instytucie zostałam przyjęta przez profesor dr Jadwigę Lekczyńską w 1955 roku po ukończeniu studiów biologicznych w Warszawie. Umowę o pracę załatwiła kierowniczka Wydziału Kadr pani Zofia Siemiatycka, a potem wydział ten prowadziła pani Próchniakowa i pan Marek Suski. W rozmowie wstępnej z panią profesor podałam, że ukończyłam w Warszawie XVI Liceum Ogólnokształcące im. Stefanii Sempołowskiej, a biologii uczyła mnie pani Maria Wipszycka. Okazała się, koleżanką ze studiów pani profesor Jadwigi Lekczyńskiej.

* Wspomnienia zostały napisane z okazji 60-lecia działalności IHAR — PIB i zadedykowane prof. dr hab. Marianowi Lityńskiemu.

Pracowałam początkowo w gmachu dyrekcji przy ulicy Górskiego 7, skierowana do Działu Koordynacji Zakładów Naukowych. Wykonywałam powierzone zadania i uczyłam się poznawać problemy prac oraz rozpoznawać pracujących tam ludzi. Wszyscy wydawali mi się bardzo ważni. Dużo mówiło się wtedy o tak zwanych BZ — bezetach, czyli byłych ziemianach, to jest ludziach, którym zabrano majątki po wojnie w ramach reformy rolnej, lub którzy potracili majątki w czasie okupacji niemieckiej w wyniku wypędzeń. Byli to ludzie wykształceni przed wojną ze statusami naukowymi i znajomością języków obcych. Ludzi tych zatrudniała Dyrektor Instytutu profesor Jadwiga Lekczyńska, dając im życiową szansę pracy i rozwoju naukowego. Mogę tu wspomnieć panów Milewskiego, Zaorskiego, Madalińskiego, Łozińskiego, Lityńskich, a w stacjach terenowych Instytutu pracowało ich więcej.

Poznałam tu także panią mgr Stanisławę Świrską, mgr Zofię Mazurkiewicz, panią Irenę Paszkowską, mgr Annę Bydlińską i mgr Krystynę Wiązecką, które pracowały wówczas nad swoimi doktoratami, panie Roniewicz i Rothkielową, Janinę Strzelecką.

W tym czasie w latach 1955–1956 prof. dr hab. Marian Lityński prowadził działania nad organizowaniem i rozwijaniem nasiennictwa w Instytucie. Prowadził Zakład Biologii i Przechowalnictwa Nasion, a także rozpoczął organizowanie Stacji Doświadczalnych przy zakładach i magazynach nasiennych w Krakowie, Poznaniu i Warszawie. W Krakowie kierownikiem Stacji był mgr Stanisław Broniewski — nasionoznawca, wysokiej klasy specjalista oceny jakości nasion, a także wspinały człowiek. Pracowała tam również mgr Maria Szynalska. W Poznaniu stacja doświadczalna, mieściła się w gmachu Zakładu Roślin Oleistych IHAR przy ulicy Sierocej 2, którą kierowała inż. Irena Derlicka.

W Warszawie w Instytucie Hodowli i Aklimatyzacji Roślin, pracę nad problemami biologii nasion, nasiennictwem, przechowalnictwem oraz technologią przygotowania do siewu powierzono mnie, młodemu pracownikowi Instytutu. Na wiosnę 1956 roku, zostałam skierowana do Wrocławia, do Zakładu Biologii i Przechowalnictwa Nasion, gdzie pracowałam we wszystkich laboratoriach przez miesiąc, potem jeszcze chyba dwa miesiące. Tam poznałam pracowników naukowych i technicznych; wiele z nich pochodziło z kresów wschodnich Rzeczypospolitej, osiedlonych po wojnie we Wrocławiu. Pani mgr Anna Wiłkojć, mgr Janina Schneider, mgr Zofia Chudoba, mgr Konstanty Ostromięcki, mgr Zbigniew Urbaniak stanowili trzon naukowo-badawczy tego zakładu. Można się było od nich wiele nauczyć. Później doktoryzowali się u profesora Mariana Lityńskiego. W Zakładzie poznałam i się zaprzyjaźniłam z mgr Kamilą Ostoją-Chyżyńską, zamieszkałą pod Warszawą, a po przeprowadzce z Wrocławia rozpoczęła ze mną pracę nad nasionami w Stacji Doświadczalnej w Warszawie.

Profesor dr hab. Marian Lityński prowadził rozmowy o współpracy i prowadzeniu prac doświadczalnych nad nasionami z dyrektorem Centrali Nasiennej na Okęciu-Służewcu, inżynierem Felicjanem Preibiszem w mojej obecności i pani Kamili Chyżyńskiej. Dyrektor Centrali Nasiennej zaoferował nam lokal na laboratorium w budynku siedziby Centrali Nasiennej oraz próby materiałów nasiennych z działającego magazynu. Profesor dr Marian Lityński zabiegał o to i przyjął ofertę i tam rozpoczęła się nasza praca badawcza. Pracowaliśmy przy ulicy Cybernetyki 15, gdzie w pobliżu rozbudowywały się duże zakłady przemysłowe i poprawiała się komunikacja miejska.

Budynek i wielkie magazyny nasienne Centrali Nasiennej położone były w pobliżu stacji kolejowej Warszawa — Okęcie, i była także specjalna bocznicą kolejową, którą przesyłano duże transporty nasion traw i roślin motylkowych do przerobów technologicznych i oceny jakości. Tam też znajdowało się laboratorium zakładowe Centrali Nasiennej, o odpowiednim zakresie pracy, głównie przeprowadzane były usługowe analizy jakości nasion przed i po przerobie technologicznym.

Nasza praca w IHAR miała charakter naukowo-doświadczalny, materiałów badawczych mieliśmy pod dostatkiem, pobierałyśmy wiele prób nasion do badań laboratoryjnych. Pomału także obie z mgr Kamilą Chyżyńską zorganizowałyśmy laboratorium, nasz warsztat pracy. Powoli przybywało nam sprzętu laboratoryjnego i prób nasion pobieranych w magazynie nasiennym. Prowadziłyśmy także obserwacje nad nasionami roślin warzywnych w magazynie nasiennym Centrali Nasiennictwa Ogrodniczego i Szkółkarstwa (CNOS) na Woli w Warszawie.

W międzyczasie prof. dr hab. Marian Lityński, po uzgodnieniach z prof. Jadwigą Lekczyńską zaoferował pani mgr Stanisławie Świrskiej kierownictwo tworzącej się Stacji Doświadczalnej ZBiPN w Warszawie. Pani mgr Stanisława Świrska zrezygnowała z pracy w dyrekcji Instytutu i przeszła do pracy naukowo-badawczej nad nasionami i nasiennictwem, a od w 1956 roku została kierownikiem stacji doświadczalnej ZBiPN w Warszawie.

Profesor dr hab. Marian Lityński zasłużył się nauce o nasionach, organizował naukę rolniczą na Ziemiach Zachodnich, był twórcą i pierwszym rektorem Wyższej Szkoły Rolniczej w Szczecinie w latach 1954–1962. Akademia Rolnicza w Szczecinie w 1974 roku przyznała Prof. Marianowi Lityńskiemu doktorat honoris causa. Prace w Instytucie prowadził nad nasiennictwem; jest autorem książki „Biologia i przechowalność nasion”, której ostatnie wydanie w 1982 roku nosiło tytuł: „Biologiczne podstawy nasiennictwa”. W latach 1951–1971 był członkiem Rady Naukowej IHAR. Mieszkał w Warszawie, gdzie zmarł w 1984 roku, pochowany został na Cmentarzu Powązkowskim Wojskowym. Pomnik nagrobny staraniem Zakładu Metodyki i moim, dr Mariana Górskiego z KCRZG i dyrektora Instytutu — profesora dr hab. Henryka J. Czembora, ufundował Instytut Hodowli i Aklimatyzacji Roślin w Radzikowie.

Pani mgr Stanisława Świrska była niezwykle interesującą osobą. Ukończyła studia rolnicze na Uniwersytecie im. Stefana Batorego w Wilnie w 1938 roku. Była studentką profesora Jagmina. W czasie wojny pracowała jako inspektor rolny lub nasienny na terenie Wileńszczyzny, działała tam także jako łączniczka Armii Krajowej ps. „Marta” między zgrupowaniami wojskowymi, stacjonującymi głównie w majątkach ziemskich. „Marta” przenosiła tam wiedzę rolniczą i wieści patriotyczne. Profesor Jagmin pracował po wojnie w Poznaniu na Akademii Rolniczej, a pani mgr Świrska osiadła w Warszawie z bratem i dwiema siostrami. Mgr Stanisława Świrska po objęciu kierownictwa stacji doświadczalnej ZBiPN w Warszawie, na Okęciu, bardzo szybko zaczęła rozbudowywać laboratorium, odpowiednio je urządziła i wyposażyła. Zatrudniła mgr Krystynę Golik, absolwentkę SGGW, a niebawem rozpoczęła także pracę mgr Janina Budzyńska. Przychodziły także kolejno do pracy laborantki i technicy — Elżbieta Rudawska, Janina Kwiatkowska, Maria Trakul, Maria Kozińska, Janina Chodorowska i Alina Mateblewska.

Pani mgr Stanisława Świrska skierowała mnie na staż naukowy do Instytutu Ochrony Roślin w Regulach koło Warszawy; dojeżdżałam tam codziennie przez pół roku do laboratorium fitopatologii roślin, pracowałam nad zdrowotnością nasion, co było przedmiotem zainteresowania naszego laboratorium. Poznałam tam dr Sabinę Czyżewską, obecną prof. dr Hannę Zarzycką, pana mgr Adama Iłakowicza. Cały czas współpracowałam w Katedrze Fitopatologii SGGW z profesorem dr Józefem Kochmanem, uczestnicząc w jego seminariach mikologicznych. Studiowałam także na Wydziale Rolnym SGGW, wykonując pracę magisterską u profesor dr Jadwigi Lekczyńskiej w Katedrze Hodowli Roślin i Nasiennictwa nad biologią i zdrowotnością nasion.

Wkrótce przestała pracować mgr Krystyna Golik, przenosząc się z mężem wojskowym, późniejszym generałem Wojska Polskiego do innego miasta. Niedługo potem odeszła od nas do pracy w CNOS mgr Kamila Ostoja-Chyżyńska, z którą przyjaźnię się do dzisiaj.

Prowadziliśmy pierwsze prace naukowo-badawcze, pobieraliśmy próby nasion do badań, prowadziliśmy obserwacje wielu partii nasion w magazynie nasiennym. Zgodnie procesami technologicznymi czyszczenia i suszenia materiałów przygotowywaliśmy nasiona do siewu, głównie nasiona traw i motylkowych. Pracy było tego ogromnie dużo. Wykonywaliśmy analizy laboratoryjne. Powstawały pierwsze nasze publikacje, drukowane w Biuletynie Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin. Pracowaliśmy w miłej atmosferze sprzyjającej twórczej pracy, gdyż nasz zakład stanowił zaplecze merytoryczne Inspekcji Nasiennej.

Pani profesor dr Jadwiga Lekczyńska była w tym czasie także kierownikiem Katedry Hodowli Roślin i Nasiennictwa w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Kierowała do nas na Okęcie swoich magistrantów do przeprowadzenia doświadczeń laboratoryjnych. Mieliśmy dobrze przygotowane i prowadzone laboratorium nasienne. Pomagaliśmy w opracowaniu około 20 prac magisterskich.

W 1965 roku podniesiono rangę Stacji Doświadczalnej Zakładu Biologii i Przechowalnictwa Nasion, do rangi Zakładu Naukowego IHAR i nadano nazwę **Zakładu Metodyki Oceny Nasion**, określając zakres prac naukowo-badawczych, ale także obowiązku współpracy z powstałym w tym czasie Centralnym Inspektoratem Inspekcji Nasiennej z dyrektorem Bernardem Michalikiem.

W naszym zakładzie wzrastała liczba pracowników naukowych. Do pracy w Instytucie Hodowli i Aklimatyzacji Roślin przyszedł z Instytutu Ochrony Roślin pan mgr Adam Iłakowicz, fitopatolog, mgr Grzegorz Rytko, który u nas w Zakładzie robił pracę magisterską. Później staraniem mgr Stanisławy Świrskiej — został zatrudniony doktor Krzysztof Niemyski, fizjolog z Uniwersytetu Łódzkiego, duża indywidualność i poliglota.

W 1970 roku nastąpiła deglomeracja całego Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin z Warszawy do siedziby w Radzikowie. Przeprowadziła się dyrekcja z ulicy Górskiego 7, a potem inne jednostki Instytutu. W Radzikowie koło Błonia istniał już wcześniej Zakład Doświadczalny, powstawały nowe laboratoria Instytutu i gmach przeznaczony dla dyrekcji. Dojeżdżaliśmy z Warszawy autobusem pracowniczym. Niektórzy pracownicy mieszkali w rozwijającym się osiedlu mieszkaniowym w Radzikowie, a również dojeżdżali z pobliskiego Błonia.

Nasz Zakład Metodyki Oceny Nasion przeniósł się dopiero w 1972 roku. Otrzymał w nowej siedzibie nowe, piękne, obszerne lokum, laboratoria na I piętrze i w podziemiach, a także pokój śniadań. Przed naszym zakładem postawiono nowe zadania, rozszerzone o problemy kwalifikacji polowej plantacji nasiennych. W 1970 roku dołączono do Zakładu Metodyki Oceny Nasion w IHAR ekspozyturę stacji oceny nasion w Sandomierzu, jako Laboratorium Technologiczne IHAR — ZMON z kierownikiem mgr Julianem Belottim. Laboratorium Technologiczne stało się bardzo prężnym ośrodkiem szkoleniowym dla pracowników wszystkich laboratoriów w Polsce. Staliśmy się wówczas jako Instytut członkiem ISTA., gdyż ekspozytura stacji oceny nasion pełniła już tę rolę. Zakład otrzymał też nową nazwę — **Zakład Metodyki Oceny Jakości i Kwalifikacji Materiału Siewnego**.

Do Zakładu przyszli nowi pracownicy mgr Krystyna Szczepańska-Kolasińska, nasza magistrantka, mgr Helena Pokojska, mgr Maria Wolińska, mgr Krystyna Desowska, mgr Nowikowska i mgr Tadeusz Trzeciński, technicy — Danuta Radziejewska, Jadwiga Smolińska, Wiesława Kaczorowska, Bożenna Broda, Magda Mikołajczyk. Współpracował z nami wybitny nasionoznawca doc. dr hab. Władysław Kulpa z zakładu Kolekcji Roślin IHAR.

Przez cały czas działał i prowadził prace naukowo-badawcze Zakład Biologii i Przechowalnictwa Nasion we Wrocławiu pod kierunkiem doc. dr hab. Anny Wiłkojć. Prace fitopatologiczne prowadziła dr Małgorzata Narkiewicz-Jodko.

W 1974 roku odbył się w Warszawie kongres Międzynarodowego Związku Oceny Nasion — ISTA, którego jednym z organizatorów był nasz Instytut. To było wielkie wydarzenie dla nas i całej „seed family”. Otworzył dla nas nowe horyzonty w pracach naukowych i kontaktach międzynarodowych.

W Zakładzie Metodyki Oceny i Kwalifikacji Materiału Siewnego, bazując na dotychczas prowadzonych pracach badawczych zaczęto otwierać przewody doktorskie. Odbyły się obrony dysertacji:

- 1975 rok dr Krystyna Grzelak — promotor prof. dr hab. Stanisław Starzycki, dyrektor IHAR i Kierownik Katedry Hodowli Roślin i Nasiennictwa w SGGW,
- 1975 rok dr Julian Belotti — promotor prof. dr hab. Jerzy Szyrmer,
- 1976 rok dr Grzegorz Rytko — promotor profesor dr hab. Jerzy Szyrmer.

W Zakładzie było zatem czterech pracowników naukowych z tytułem doktora, a nasz zakład śpiewał rymy ułożone przez Anię Gruszkę i Danusie Radziejewską: „A w Zakładzie są cztery doktory — Krzysio, Krysia, Julian i Gregory”. Wstępna zwrotka brzmiała: „, na portierni rozlega się dzwonek, już do pracy biegnie cały ZMON-ek”. Było jeszcze więcej okolicznościowych zwrotek, ale nikt ich nie zapisał, a tylko niewiele w zostało w naszej pamięci. Według kontrolującej nas Inspekcji Sanitarno-Epidemiologicznej, czyli Sanepidu, śniadania mogły być spożywane tylko w miejscu wydzielonym, nigdy przy stołach laboratoryjnych. Kierownik Zakładu — pani mgr Stanisława Świrska bardzo przestrzegała tej zasady, dlatego śniadania miały miejsce w pomieszczeniach do tego przeznaczonych, najpierw w „czternastce”, a potem w „dwudziestce”, w podziemiach. Wspólne śniadania zacieśniały nasze więzy koleżeńskie, a także poprawiały atmosferę w pracy.

Do Zakładu dołączyła na wniosek pani mgr Stanisławy Świrskiej, mgr Maria Tulo z Zakładu Fizjologii IHAR, która potem obroniła u nas pracę doktorską, promotorem był prof. Jerzy Szyrmer. Wcześniej pracę doktorską obroniła dr Krystyna Kolasińska także pod kierunkiem profesora dr hab. Jerzego Szyrmera. Dr Krzysztof Niemyski rozpoczął pracę nad tłumaczeniem i wprowadzaniem Międzynarodowych Przepisów Oceny Nasion — ISTA, pierwsze polskie wydanie Przepisów ISTA ukazało się w 1966 roku. Potem włączyli się inni pracownicy, tłumaczono i opracowano następne edycje.

Wyjeżdżaliśmy na zagraniczne staże naukowe i konferencje międzynarodowe. W 1985 roku zorganizowaliśmy międzynarodowe seminarium patologii nasion pod egidą ISTA. Nasz zakład uczestniczył w opracowywaniu norm nasiennych wydawanych przez Polski Komitet Normalizacji. W tamtych latach w IHAR, w naszym Zakładzie Metodyki prowadziłam Pracownię Zdrowotności Nasion. Prowadziłam także Sekcję Chorób Nasion Polskiego Towarzystwa Fitopatologicznego. Byłam również członkiem Komitetu zdrowotności nasion ISTA.

Uczestnicy międzynarodowego seminarium ISTA zorganizowanego przez dr Krystynę Grzelak w 1985 roku w IHAR w Radzikowie

W 1980 roku na emeryturę odeszła pani mgr Stanisława Świrska. Kierownictwo Zakładu objął dr Grzegorz Rytko. Prace badawcze odbywały się w nowej formie. Instytut nasz został koordynatorem ogólnopolskiego problemu badania nasion. Kierownikiem tego Problemu nr 4 został dr Grzegorz Rytko. To było wspaniałe doświadczenie, które umożliwiało spotkanie ludzi z różnych ośrodków naukowych, interesujących się nasionami.

Kierownikiem Zakładu zostałam w 1986 roku, po odejściu z pracy dr Grzegorza Rytko. Zostałam także kierownikiem ogólnokrajowego Problemu nr 4 z zakresu nasiennictwa. Do pracy do naszego zespołu dołączyła mgr Elżbieta Małuszyńska, która zrobiła doktorat w IHAR, a obroniła dysertację w Akademii Rolniczej w Lublinie oraz mgr Jerzy Drzewiecki z Zakładu Genetyki IHAR, który doktoryzował się w Leningradzie. Do pracy przyszła mgr Joanna Jabłonowska, a z Ministerstwa Rolnictwa dołączył do nas mgr Zbigniew Traczyk. Pracował także mgr Marek Czuba, wspomagając działalność standaryzacyjną Zakładu. Kierownictwo Laboratorium Technologicznego w Sandomierzu objął dr Krzysztof Klimont, po odejściu na emeryturę dr Juliana Belottiego.

Pracownicy Zakładu Metodyki Oceny i Produkcji Materiału Siewnego z kierownikiem dr Krystyną Grzelak z okazji 25-lecia istnienia zakładu

Do Zakładu Metodyki włączono organizacyjnie Samodzielną Pracownię Ekonomiki Produkcji Nasiennej, kiedyś kierowaną przez dr Annę Bydlińską, później przez profesora Jerzego Krzymuskiego, a obecnie przez dr Tadeusza Oleksiaka. Do tej pracowni dołączył prof. dr Zbigniew Ludański, który współpracował z nami uprzednio w problemie nasiennym. W 1992 roku zakład otrzymał nową nazwę w związku z rozszerzeniem zakresu prac badawczych — **Zakład Metodyki Oceny i Produkcji Materiału Siewnego**.

Zlikwidowany został natomiast w 1990 roku, po 40 latach istnienia Zakład Biologii i Przechowalnictwa Nasion we Wrocławiu, który uprzednio zmienił swoją siedzibę.

Kierował nim ostatnio dr Wiesław Strzelecki. Profesor dr hab. Małgorzata Narkiewicz-Jodko, fitopatolog, przeszła do pracy na Akademię Rolniczą we Wrocławiu.

W 2005 roku zlikwidowano Laboratorium Technologiczne w Sandomierzu, a dr Krzysztof Klimont został pracownikiem KCRZG w IHAR w Radzikowie.

Do roku 1992 byłam kierownikiem Zakładu Metodyki Oceny i Produkcji Materiału Siewnego IHAR w Radzikowie i również kierownikiem Problemu nr 4, który nazwałam „Nasiennictwo i Nasionoznawstwo”. Tytuł ten stanowi obecną nazwę Zakładu. Pracę w Instytucie Hodowli i Aklimatyzacji Roślin zakończyłam w 1995 roku, przechodząc na emeryturę. Kierownictwo Zakładu po mnie objął profesor dr hab. Jerzy Szyrmer. W tym czasie w pracowni Zdrowotności Nasion rozpoczęła pracę magister obecnie dr Barbara Wiewióra.

Obecnie zakładem kieruje doktor Lech Boros. W maju 2007 roku przeszła na emeryturę dr Krystyna Kolasińska i nadal zajmowała się prowadzeniem Laboratorium Akredytowanego i tłumaczeniem Przepisów Międzynarodowych ISTA.

Zakład Nasiennictwa i Nasionoznawstwa prowadzi nadal szkolenia i prace normalizacyjne oraz wdrożeniowe dotyczące międzynarodowych przepisów oceny nasion. W zakładzie kontynuowane są prace nad badaniem czynników chorobotwórczych przenoszonych przez nasiona zbóż, traw i roślin strączkowych oraz prace dotyczące tożsamości odmianowej za pomocą elektroforezy białek. Ponadto prowadzone są analizy odnośnie krajowego rynku nasiennego i oceny efektywności hodowli, a także różnorodne programy i projekty badawcze.